

Различите државе у транзицији доживеле су различиту судбину односа приватних и државних универзитета. У Словачкој је, на пример, почетком 90-их било преко 300 приватних универзитета, да би до данас опстала само четири! У Бугарској, где је високо образовање преживело оштру лустрацију, приватни универзитети су се одржали и постали више него озбиљна конкуренција државним.

У Хрватској, закон уопште не дозвољава постојање приватних универзитета. Устав и Закон о високом образовању (ЗВО) у Србији предвиђају потпуну равноправност приватних и државних универзитета. Но, велико је питање да ли та равноправност истински постоји у пракси.

Основни регулатор опстанка (приватних) универзитета је, наравно, тржиште знања. Оног тренутка када купац (студент или његов родитељ) препозна да роба има вредност у смислу потоње продаје (запошљавања и примене купљених знања у пракси), истог тренутка тржиште регулише опстанак продавца (у нашем случају универзитета). Нажалост, сиромашне земље имају проблем неразвијеног тржишта с огромном незапосленошћу, те тако у Србији принцип тржишне регулативе не функционише (и још дуго неће функционисати). Запошљавање најчешће иде по политичко-рођачко-земљачкој линији и једино што се тражи је диплома. На тржишту високог образовања у Србији тражена роба још увек није знање, већ папир, као што је то било годинама у време самоуправног социјализма. Будући да знање није тражена роба, није тражена роба ни онај који то знање нуди на најквалитетнији начин.

Но, то није и једини хендикеп државних универзитета. Апсолутно највећи проблем државних универзитета је њихова конфедерална структура. Нови ЗВО - који је несумњиво огроман помак према Болоњској декларацији - остао је недоречен баш у том сегменту. Чак и оно што је ЗВО омогућавао, факултети који би интеграцијом изгубили власт и контролу финансија су у процесу доношења Статута на скоро свим државним универзитетима минирали ове интеграционе процесе.

Зашто је неинтегрисаност проблем? Пре свега из истог разлога због којег се европско високо образовање трансформише и интегрише (Француска у овом тренутку спроводи нови закон по коме ће се 83 постојећа универзитета ујединити у само 10 великих) - разбијеност као последицу има разводњеност и некономичност коришћења ресурса, што значи финансијску немоћ. То, опет, значи немогућност већих улагања у истраживачку опрему која омогућава престижне научне резултате (иза којих, наравно, стоје и финансијски резултати). Анализа тзв. Шангајске листе најбољих универзитета у свету показује да сви универзитети међу првих 100 имају најмање 1.000 професора и буџет од најмање милијарду долара.

Непостојање интегрисаног универзитета са департманском структуром онемогућава концентрацију по линији матичности и има за последицу дуплирање капацитета (на пример, настава математике или менаџмента на различитим факултетима) и нешто много деструктивније - опстајање малих „прђија“ у којима се не форсира позитивна

селекција кадра, а опстаје непотизам и репродукција медиокритетства. Идеја о „наслеђеним“ привилегијама доводи до потпуног апсурда да на истом универзитету неки факултети имају вишак простора, а други се гуше; да на правном и економском факултету (што је последица броја студената) професори имају по пет-шест пута већа примања од професора на математици или филозофији. Штавише, јављају се још већи апсурди: да међународна активност (која је у ингеренцији универзитета, тј. ректората) бива минирана од декана факултета на којем та активност треба да буде имплементирана - из чисте суревњивости, ускости или спремности да се општи интерес занемари зарад партикуларног. Ако се цењеном читаоцу чини да претерујем, рећи ћу да на мом факултету осам месеци стоји нераспакована опрема од 40.000 евра добијена међународним пројектом, а због неспремности руководства да се пронађе просторија и уз образложење да су међународни пројекти „ствар ректора“.

Државни универзитети су троми, нефлексибилни и неспремни на иновације. Најбољи доказ за то је да је већина државних универзитета (али ниједан приватни!) приликом преласка на бачелор-мастер програм задржала структуру 4+1, уместо препоручене и логичне 3+2. Лакше је било само додати једну годну на већпостојећи програм него се мучити с трансформацијом. Интердисциплинарни програми готово да не постоје, а када се покрену, то изазива низ компликација (ко је „матичан“, чији је кадар, ко то финансира, итд.) које су још искомпликоване и акредитационим стандардима који ту врсту програма нису предвидели. Увођење нових програма захтева дуготрајну процедуру, да не помињемо неопходно претходно лобирање.

Највећи проблем је идеја о „стеченим“ правима, како факултета (које смо раније поменули) тако и наставника, који никако не могу да се привикну на идеју евалуације и конкуренције. Навикнути да је једино важно добити посао на факултету, а да се касније све одвија по инерцији, наши професори се ужасавају идеје о Цитатном индексу или оцени од стране студената као мерилу њихове стварне вредности.

Буџет Републике Србије одваја за просвету таман толико да покрије плате наставника и грејање установа. У САД држава издваја 2,5 одсто БНП за високо образовање, што чини 25.000 долара (16.000 евра) по студенту, у В. Британији 8.000 еура по студенту (просек за ЕУ је нешто мањи), а у Србији је та цифра мања од 1.000 еура. У САД има готово 60 милиона студената (што чини 17 одсто популације!), у ЕУ је тај проценат знатно мањи (3,8) и то се (уз „браин драин“) наводи као главни разлог заостајања Европе у тзв. интелегентном бизнису (ИТ, генетски инжињеринг, и сл.), а што би се нашим речником рекло - у продаји памети. У Србији студенти чине око 2,5 одсто популације.

Ако узмемо у обзир да се у Европи наука сматра неодвојивом од универзитета, онда је и та компарација важна: у ЕУ има 5,2 истраживача на 1.000 радно активних становника, а у Србији 2,1. Поучан пример је Финска са чак 13,8 истраживача. Јер, пре него што су постали богата земља, пре него што су направили „Нокиу“, Финци су усмерили у науку двоструко већи проценат буџета него што га је у том тренутку издвајала ЕУ! И тако постали богати.

Но, поред мизерног финансирања, проблем је и начин дистрибуције просветног динара.

Зашто се финансирају потпуно једнако они који, захваљујући великом броју студената, могу да опстану и без буџета, као и они који имају мали број студената, али су као дисциплина неопходни за друштво (на пример математика, физика, и др.)? Зашто се годинама подилази лошим студентима и спуштају критеријуми за „буџетске студенте“, уместо да се стипендирају најбољи и тиме обавежу за останак у земљи? Зашто се буџетом високог образовања уопште не предвиђа финансирање докторских студија које уписује цвет сваке генерације??

Има још један апсурд: државни универзитети су формирано као установе и за њих важи правило „платног разреда“ (лимитираног буџетским прописима), а приватни као предузећа у којима плате немају ограничења. Дакле, ако би приватни универзитет хтео да купи неког квалитетног професора, он би једноставно могао да му понуди већу плату, а државни томе не би могао да се супротстави - јер не може да му понуди већу плату!

Срећом по државне универзитете, а несрећом по друштво, наши приватни универзитети још увек су страшно далеко од приватних универзитета попут Харварда и Станфорда. Нема ни трага од озбиљнијих инвестиција у науку, па чак ни у студијске програме који више коштају. И то није само економски интерес: заинтересованост студената, на пример, постоји и за фармацију, а не само за менаџмент, па тај студиј ипак нико од приватника не нуди. Нема ни наговештаја од „трансфера“ квалитетних професора - приватни универзитети задовољавају се пензионерима и оним што затичу на тржишту рада. Све се своди на оно балканско - „мазни лову и бежи“. Али, то тако неће увек бити. Оног тренутка кад тржиште профункционише, приватни универзитети ће почети другачије да се понашају. А, да ли ће државни универзитети имати одговор на то?

Да би се одупрли конкуренцији, државни универзитети морају се интегрисати, морају се оријентисати на профитабилну науку и направити финансијски одрживе центре изврности, морају увести озбиљну контролу квалитета и морају се другачије финансирати. А, да би се све то десило, мора се и држава другачије поставити према високом образовању.

Аутор је професор Универзитета у Новом Саду и члан Националног савета за високо образовање Србије

Данас, 16. октобар 2008.